

Pengajian Hadis di Institusi Pondok: Satu Kajian di Daerah Baling, Kedah

MOHD. NAPIAH BIN ABDULLAH

PENGENALAN

Apabila kita membincangkan pendidikan Islam di institusi pondok¹ segera tergambar kepada kita betapa hebat dan megahnya pendidikan cara tradisional ini yang dipimpin oleh Tuan Guru yang diakui kepakarannya. Sesungguhnya institusi ini telah memberi sumbangan yang besar di dalam menyebarkan ilmu pengetahuan agama kepada anak bangsa dan mampu melahirkan tokoh-tokoh agama yang bertakwa yang dapat mempertahankan akidah umat Islam. Oleh itu memang wajarlah institusi ini dikaji untuk melihat faktor-faktor yang membawa kejayaan di atas.²

Oleh itu, perbincangan di dalam tulisan ini dibahagikan kepada tajuk-tajuk berikut: (1) latarbelakang tempat kajian, (2) sejarah pendidikan pondok di daerah ini, (3) menganalisa sistem pendidikan pondok, dan (4) metode pengajian Hadis³ serta kesannya terhadap pembentukan peribadi muslim.

LATARBELAKANG TEMPAT KAJIAN

Baling merupakan daerah yang kedua besar di negeri Kedah yang mempunyai keluasan 933.78 km persegi. Pusat pentadbirannya terletak di bandar Baling. Di sinilah terdapat Pejabat Daerah, Pejabat Pos, Pejabat Qadi, Pejabat Polis, Pejabat Kebajikan Masyarakat dan Hospital Daerah. Selain dari pekan Baling, terdapat beberapa buah pekan kecil lain yang menjadi pusat penduduk tempatan memasarkan hasil pertanian dan membeli barang-barang keperluan harian mereka.⁴

Daerah ini dibahagikan kepada 8 mukim dan setiap mukim ditadbirkan oleh seorang penghulu. Mukim-Mukim tersebut ialah Mukim Pulau, Mukim Kupang, Mukim Siong, Mukim Bongor, Mukim Tawar, Mukim Bakai, Mukim Baling dan Mukim Teloi Kanan.

Menurut sumber Jabatan penerangan Malaysia, jumlah penduduk daerah ini 107,927 orang dan sumber pendapatan penduduk

di daerah ini adalah daripada hasil pertanian seperti getah, padi, buah-buahan dan mencari sumber pendapatan dari hutan seperti rotan. Selain daripada itu, ada juga sebahagian kecil penduduk di sini menjadi pegawai kerajaan seperti pegawai pelajaran, kerani, tentera dan buruh kasar. Berdasarkan keadaan di atas boleh kita membuat kesimpulan bahawa pendapatan purata penduduk di daerah ini adalah rendah jika dibandingkan dengan daerah-daerah lain di negeri Kedah. Keadaan ini sedikit sebanyak memberi kesan kepada kehidupan mereka terutama di dalam pendidikan. Dalam menganalisa perkembangan pendidikan di daerah ini perlu ditinjau kepada perkara berikut:

Pendidikan Asas Sudah menjadi kebiasaan kepada orang Melayu sebelum seseorang anak di hantar ke sekolah Melayu atau ke sekolah agama, ia akan menghantar anaknya kepada seseorang yang dianggap alim dalam bidang agama terutama dalam bacaan al-Quran.⁵ Oleh itu tidak hairan setiap kampung ada orang yang mengajar al-Quran. Selain daripada itu mereka juga menghantar anak-anak ke kelas Tadika/ Tabika untuk memberi pendedahan awal berhubung dengan pendidikan sebelum mereka memasuki sekolah rendah.

Sekolah Melayu Sebenarnya pendidikan rendah dan menengah merupakan satu kepastian kepada masyarakat di daerah ini. Untuk itu kerajaan telah mendirikan berpuluh-puluh sekolah rendah dan beberapa sekolah menengah untuk memenuhi keinginan yang tinggi dari penduduk di daerah ini. Sekolah-sekolah menengah itu ialah:

1. Sekolah Menengah Kebangsaan Baling
2. Sekolah Menengah Tunku Putra
3. Sekolah Menengah Syed Abu Bakar Kupang
4. Sekolah Menengah Kuala Pegang
5. Sekolah Menengah Siong
6. Sekolah Menengah Jerai.

Sekolah Agama Sebagaimana telah dinyatakan bahawa sebahagian besar penduduk-penduduk Baling terdiri daripada orang Melayu yang berjumlah lebih kurang 83,028. Orang Melayu di daerah ini sedar betapa pentingnya pendidikan agama untuk kebahagiaan di dunia dan akhirat. Oleh itu ada sebahagian daripada mereka menghantar anak-anak mereka ke sekolah agama yang ada di daerah ini dan bagi golongan yang berkemampuan akan menghantar anak-anak mereka belajar ke Kelantan, Mekah dan Mesir. Pada tahun 1940-1960-an, minat ibubapa menghantar anak-anak mereka belajar ke pondok sungguh mengalakkan sekali. Di antara pondok-pondok yang menjadi tumpuan ibubapa menghantar anak-

anak mereka untuk mendapat didikan agama ialah pondok Kampung pisang dan pondok Banggul Berangan. Walau bagaimanapun, dengan perkembangan masa dan nilai kebendaan yang tinggi yang diberi oleh kerajaan kepada lepasan sekolah kebangsaan, maka minat ibubapa untuk menghantar anak-anak pondok telah menurun sehingga memaksa pentadbiran pondok/sekolah agama mengubah sistem pendidikan di pondok-pondok dengan memasukkan mata pelajaran akademik. Ini dilakukan bagi membolehkan para pelajar mengambil peperiksaan Sijil Rendah Pelajaran, Sijil Pelajaran Malaysia dan memasuki sekolah agama yang ditadbirkan oleh kerajaan.

PENDIDIKAN PONDOK DI BALING

Dari tinjauan yang dibuat menunjukkan bahawa Institusi pondok di daerah ini diasaskan oleh tok guru yang mendapat didikan agama Islam daripada ulama dari Patani dan Mekah. Hal ini disebabkan penyebaran ilmu Islam di daerah ini dilakukan oleh ulama Patani dan ada di antara anak murid mereka telah membuka pondok, di antaranya Tuan Guru Haji Isa bin Haji Tahir yang telah mengasaskan Pondok di Titi Gantung dalam mukim Pulau pada tahun 1920-an. Pondok ini merupakan pondok yang ulung yang menjadi pusat pengajian Islam dan banyak memberi sumbangan kepada perkembangan agama Islam di daerah ini. Selepas 17 tahun berlalu terdiri pula beberapa buah pondok yang diasaskan oleh tokoh agama tempatan. Di antara pondok tersebut ialah:

1. Pondok Tuan Guru Haji Yahya bin Taha di Kampung Pisang yang dibina pada tahun 1937.
2. Pondok Tuan Guru Haji Omar Zuhdi bin Salleh di Banggul Berangan yang dibina pada tahun 1958.
3. Pondok Tuan Guru Mohd Noh bin Haji Kecik di Mengkuang.
4. Pondok Tuan Guru Haji Shamsuddin bin Che Nas di mukim Pulau.
5. Pondok Tuan Guru Haji Daud bin Haji Hassan di mukim Bakai.
6. Pondok Tuan Guru Haji Abdul Wahab bin Said dibuka pada tahun 1945.
7. Pondok Caruk Putih mukim Siong yang diasaskan oleh Lebai Yaakub bin Omar pada tahun 1947.⁶

Demikianlah beberapa buah pondok yang terdapat di daerah ini dan selanjutnya akan diterangkan secara ringkas sejarah penu-

buhan dan kejayaan beberapa buah pondok yang terkemuka di daerah ini.

PONDOK KAMPUNG PISANG

Pondok ini diasaskan oleh Allahyarham Tuan Guru Haji Yahya bin Taha pada tahun 1937. Allahyarham dilahirkan pada tahun 1906 di Kampung Pisang. Bapanya berasal dari Patani[Siam]. Dalam masa berusia 12 tahun, Allahyarham telah tamat mengaji al-Quran. Kemudian beliau menyambungkan pelajaran agama di Pondok Haji Yaakub di Sik dan selepas belajar di sana selama 3 tahun, beliau bertolak ke Mekah ketika berusia 24 tahun. Setelah belajar di Mekah selama 12 tahun, beliau kembali ke tanahair. Kepulangannya disambut dengan gembira oleh masyarakat tempatan yang sangat dahagakan ilmu pengetahuan.

Apabila penduduk tempatan mendapati Haji Yahya seorang yang alim, mereka meminta beliau mengajar ilmu agama kepada penduduk tempatan dan akhirnya dengan kerjasama penduduk tempatan maka terbinalah sebuah madrasah sebagai tempat Haji Yahya mengajar. Madrasah ini dinamakan *al-Madrasah al-Khairah*. Oleh kerana ketokohnya, pondok ini mendapat sambutan yang menggalakkan daripada penduduk di daerah Baling khususnya dan negeri Kedah amnya. Semasa hayat Tuan Guru Haji Yahya, pondok ini dikenali dengan nama Pondok Tuan Guru Haji Yahya Kampung Pisang.

Pengajaran di pondok ini pada peringkat awalnya mengikut sistem '*umūmī*'.⁷ Sewaktu dibuka ia mempunyai 20 orang pelajar sahaja dan pada tahun 1950 bilangannya meningkat ke 500 orang. Pada tahun 1951 Tuan Guru Haji Yahya dan Ahli Jawatankuasa pondok bersetuju mengadakan sistem *Nizāmī*⁸ untuk membolehkan lepasannya menyambung pelajaran ke peringkat yang lebih tinggi di samping mengekalkan sistem umum. Di dalam sistem nizami ini seseorang murid terpaksa menghabiskan masa selama 7 tahun untuk menamatkan pengajian. Pengajian di pondok ini bermula dari tahun persediaan hingga ke tahun empat senawi dan sijil yang dikeluarkan kepada murid-murid yang berjaya menghabiskan pengajiannya ialah *al-Syahādah al-Nihā'iyah*. Pada tahun 1975 nama madrasah ini ditukar menjadi Yayasan Khairiah.⁹

PONDOK BANGGUL BERANGAN [MISBAH AL-FALLAH]

Pondok ini diasaskan oleh Tuan Guru Haji Omar Zuhdi bin Salleh pada tahun 1958 atas cadangan Tuan Guru Haji Yahya bin Taha; Tuan Guru Pondok Kampung Pisang. Tuan Guru Haji Omar ini

pernah belajar ilmu agama di Pondok Bunut Payung Kelantan, Pondok Gajah Mati, Pondok Kampung Pisang di Kedah dan seterusnya menyambungkan pengajiannya di Mekah. Sekembalinya dari Mekah, beliau telah membuka pondok di Banggul Berangan dan mengajar secara pondok sahaja. Setelah mendengar pandangan daripada penduduk tempatan dan mengambil kira perkembangan masa, beliau bersetuju mengadakan sistem *Nizami* di pondoknya di samping mengekalkan sistem umum. Pada waktu penyelidikan ini dijalankan, pondok ini masih menjalankan kedua-dua sistem tersebut. Pada tahun 1982, terdapat 500 buah pondok murid yang didirikan di kawasan pondok ini yang terdiri dari pondok dalam dan pondok luar. Pada masa ini, pondok Tuan Guru Haji Omar merupakan sebuah pondok yang terkenal di negeri Kedah.¹⁰

PONDOK CARUK PUTIH /YAYASAN ITTIFAQIAH SIONG/

Pondok ini dibuka oleh Tuan Guru Haji Yaakub bin Omar pada tahun 1947 dan pada tahun 1957 telah ditukar namanya menjadi Yayasan Ittifakiah. Tuan Guru Haji Yaakub ini mendapat didikan agama di Pondok Gajah Mati, Pondok Titi Gantung dan Pondok Kampung Pisang. Beliau merupakan tuan guru di pondok ini dan juga merangkap guru besar Yayasan Ittifakiah ini. Pada peringkat awal pondok ini berkembang dengan pesat tetapi disebabkan masalah kewangan, ia terpaksa ditutup beberapa kali. Pada tahun 1970 Yayasan ini mempunyai 200 orang pelajar dan 9 orang guru. Pada tahun 1980 Yayasan ini terpaksa ditutup sekali lagi kerana masalah kewangan¹¹ dan pada masa kajian ini dijalankan terdapat beberapa buah pondok di sekeliling madrasah dan rumah Tuan Guru Haji Yaakub.

SISTEM PENGAJIAN PONDOK

Sistem pengajian secara pondok adalah berbentuk '*umūmi*'.¹² Sistem '*umūmi*' boleh ditakrifkan sebagai satu sistem pengajaran yang tidak terikat kepada sukatan pelajaran tertentu malah para pelajar diberi kebebasan memilih mata pelajaran, jenis-jenis kitab dan waktu-waktu pengajian yang sesuai. Dalam huraian selanjutnya kita akan melihat sifat-sifat sistem '*umūmi*', tempat dan masa belajar, di samping melihat jenis-jenis pondok.

Sistem pengajian secara '*umūmi*' mempunyai sifat-sifat tertentu. Oleh kerana institusi pondok di daerah ini ditadbirkan oleh sebuah lembaga yang tersendiri, maka segala hal yang berhubung dengan pelajaran ditentukan oleh tuan guru sendiri seperti dalam soal kitab-kitab yang perlu dibaca, tempat dan masa belajar.

Dari kajian yang dijalankan menunjukkan bahawa madrasah¹³ dan rumah tuan guru digunakan sebagai tempat belajar. Pada kebiasaannya masa untuk mengajar dibahagikan kepada tiga sesi; sesi pagi, petang dan malam. Masa membaca kitab pula ditetapkan setelah sudah sembahyang subuh, zuhur, maghrib dan isyak. Waktu-waktu ini adalah waktu yang sangat sesuai dan saat ketenangan jiwa di dalam menerima pelajaran. Selain daripada itu, semua mata pelajaran disusun mengikut kepentingannya dalam masa-masa yang sesuai. Misalnya pada waktu pagi sangat sesuai dengan pelajaran yang berbentuk hafalan dan begitulah seterusnya.¹⁴

Madrasah adalah tempat utama tuan guru menyampaikan pelajaran kepada para pelajar yang merangkumi pelajar Pondok Luar¹⁵ dan Pondok Dalam¹⁶. Madrasah juga digunakan sebagai tempat ibadat. Dengan kata lain madrasah dijadikan sebagai tempat mempraktikkan ajaran-ajaran Islam khususnya sembahyang lima waktu. Selain dari madrasah, rumah tuan guru juga dijadikan tempat belajar terutama untuk pelajar perempuan.

Dari kajian yang dilakukan di institusi pondok di daerah ini di dapati mata pelajaran yang ditawarkan adalah bersifat keagamaan sahaja seperti Tauhid, Fekah, Tafsir al-Quran, Hadis, Akhlak, Tasawwuf, Nahu dan Saraf.¹⁷ Sementara kitab-kitab yang digunakan pula pada amnya adalah dalam bahasa Arab dan bahasa Melayu lama [jawi]. Kitab jawi merupakan kitab Arab yang diterjemahkan oleh ulama dari Patani.

METODE PENGAJIAN HADIS

Dari kajian yang dijalankan menunjukkan bahawa kitab-kitab Hadis yang digunakan di institusi berkenaan ialah *Matn al-Arba'in*, *Bulūgh al-Murām min Adillat al-Ahkām*, *al-Muwattā'*,¹⁸ *Sahīh al-Bukhārī Sahīh Muslim* dan *Sunan al-Tirmidhī*.

Sebagaimana telah dijelaskan bahawa tuan guru mengadakan majlis “menadah kitab”¹⁹ di madrasah atau di rumahnya sendiri dan masanya pula selepas sembahyang. Sebelum tuan guru membaca sesebuah kitab hadis, beliau akan mengambil tempat berhampiran “tempat imam”²⁰ dan duduk bersila di atas hamparan sementara para pelajar pula akan duduk bersila di dalam satu bulatan yang mengelilingi tuan guru dengan membuka kitab masing-masing yang telah ditentukan.²¹ Sebelum tuan guru mula membaca kitab, biasanya beliau akan melihat dahulu ke kiri dan ke kanan bagi memastikan kehadiran para pelajar dalam majlis “menadah kitab” itu. Ini disebabkan dalam institusi pondok kehadiran pelajar tidak dicatat secara rasmi. Selepas itu tuan guru akan membaca doa tertentu dan seterusnya beliau akan membaca hadis daripada kitab

yang ditentukan beberapa kali supaya para pelajar dapat mendengar dan membaca hadis itu dengan betul. Sebelum tuan guru menerangkan makna dan maksud bagi sesuatu hadis, beliau terlebih dahulu akan menerangkan serba ringkas mengenai perawi-perawi dan kedudukan hadis yang telah dibaca. Hal ini semua dilakukan supaya para pelajar mempunyai maklumat yang jelas mengenai riwayat hadis. Kemudian tuan guru akan menerangkan atau memberi makna kepada setiap perkataan dalam hadis yang dibaca kerana kitab yang digunakan adalah dalam bahasa Arab. Pada ketika ini para pelajar akan membuat catatan makna hadis di dalam atau di tepi kitab yang mereka gunakan.

Setelah makna diberi, tuan guru akan membuat huraian, menjelaskan maksud dan hukum-hukum yang diperolehi daripada hadis serta mengembalikan damir-damir (ganti nama) kepada tempat yang sepatutnya. Di sini sekali lagi para pelajar akan membuat catatan di dalam kitab mereka. Dalam masa mengajar ini, tuan guru selalu bertanya kepada sebahagian pelajar mengenai tatabahasa [nahu] dan pengembalian damir. Ini dilakukan supaya para pelajar mahir di dalam bidang ini. Hal ini jelas kerana sebahagian pelajar lepasan pondok begitu mahir dalam tatabahasa Arab. Sebenarnya cara pengajaran hadis seumpama ini adalah sama dengan cara pengajaran hadis yang dilakukan di Masjidul Haram Mekah. Perkara ini tidak menghairankan kerana kebanyakan tuan guru yang mengajar atau mengasaskan institusi pondok adalah lepasan Mekah atau mendapat didikan daripada guru yang mendapat didikan dari Mekah. Semasa tuan guru menyampaikan pelajaran, para pelajar tidak digalakkan bertanya atau bersoal jawab. Kaedah pengajaran bentuk sehalu ini akan melahirkan pelajar yang pasif dan kurang responsif kepada apa yang berlaku dalam masyarakat.

Dalam masa menyampaikan pelajaran, tuan guru sentiasa memberi galakan dan nasihat kepada para pelajarnya supaya mengamalkan ajaran-ajaran Islam yang terkandung dalam hadis setiap waktu dan juga menjauhkan larangan-larangan yang telah dipelajari. Untuk menamatkan sesuatu mata pelajaran biasanya, tuan guru akan mengambil masa selama sejam. Walau bagaimanapun ada juga masa pengajaran itu kurang dari sejam umpamanya pengajaran yang dilakukan di antara sembahyang maghrib dan isyak.

Sudah menjadi kelaziman dalam pengajian di institusi pondok sesebuah kitab yang dibaca itu dimulakan dari permulaan hingga ke akhirnya. Apabila sesebuah kitab itu habis dibaca, biasanya diadakan bacaan doa agar Allah memberkatkan segala apa yang diajar dan dipelajari. Jika difikirkan perlu, sesebuah kitab itu akan diulang beberapa kali. Pengulangan ini dilakukan supaya pelajar mahir dan berkeupayaan mengajar kitab itu kepada orang lain. Jika

tidak perlu diulang lagi, tuan guru akan menentukan kitab yang lain pula.²² Biasanya kitab ini lebih tinggi daripada kitab yang telah dibaca. Hal ini menunjukkan para pelajar telah meningkat dalam pengajian mereka.

Di dalam menyampaikan pengajaran, tuan guru mempunyai pembantu-pembantu yang dilantik oleh beliau sendiri. Pembantu-pembantu ini dikenali dengan nama ketua mutalaah. Mereka ini dikehendaki membantu para pelajar terutama para pelajar baru untuk memahami kitab-kitab yang diajar oleh tuan guru. Biasanya pengajaran ini disampaikan di pondok masing-masing. Dengan lain perkataan, ketua mutalaah ini bolehlah disamakan dengan peranan tutor yang terdapat di pusat pengajian tinggi dewasa ini. Berikut ini akan dihuraikan dengan ringkas beberapa buah kitab hadis yang sering digunakan di institusi pondok di daerah ini.

1. **Matn al-Arba'īn** Kitab ini disusun oleh Abu Zakariya Yahya bin Syaraf al-Nawawi. Beliau lahir pada tahun 631 Hijrah dan wafat pada tahun 676 Hijrah. Dalam sejarah pengajian hadis, beliau telah dikenali dengan panggilan Imam al-Nawawi. *Matn al-Arba'īn* atau yang dikenali di Malaysia dengan Hadis Empat Puluh merupakan salah sebuah hasil karya beliau yang terkenal.

Matn al-Arba'īn ini sebenarnya mengandungi 42 hadis di mana hadis ketujuh dan kedua puluh masing-masing mempunyai satu hadis lain yang mempunyai maksud yang sama dan kitab ini dinamakan *al-Arba'īn* berdasarkan matan hadis pada keseluruhannya.²³ Imam Nawawi menyusun kitab seperti ini kerana terpengaruh dengan cara-cara penyusunan yang dilakukan oleh ahli hadis yang sebelumnya seperti Abdullah bin Mubarak (w. 181H), al-Hasan bin Sufyan (w. 303H), Muhammad bin Aslan (w. 402H) dan Abu Bakr Muhammad bin Ibrahim (w. 464H).²⁴

Hadis-hadis yang terdapat di dalam *Matn al-Arba'īn* menjelaskan persoalan akidah, perundangan dan akhlak. Sebahagian besar hadis itu dinukilkan daripada kitab-kitab hadis yang muktabar seperti *Ṣaḥīḥ al-Bukhārī* dan *Ṣaḥīḥ Muslim*. Hadis-hadis yang terkandung di dalamnya bertaraf *Ṣaḥīḥ*²⁵ *Ḥasan Ṣaḥīḥ*²⁶ dan *Ḥasan*.²⁷ Bagi memudahkahkan orang Islam menghafazkan hadis-hadis dalam susunan ini, Imam Nawawi membuangkan senarai para perawi kecuali perawi daripada para sahabat.

Kitab ini biasa digunakan di institusi pondok termasuk pondok-pondok di daerah Baling. Ia dipilih kerana kitab ini ringkas dan mengandungi persoalan yang perlu diketahui oleh orang Islam. Biasanya para pelajar digalakkan menghafaz hadis-hadis yang terkandung di dalamnya. Menyedari hakikat di atas, ahli hadis telah berusaha membuat huraian untuk memudahkan orang Islam memahaminya. Antara yang membuat syarah kepada kitab ini ialah Ibn

Hajar al-Haytami dengan kitabnya yang berjudul *Fath al-Mubīn li Syarḥ al-Arbaʿīn*. Di samping usaha di atas, kitab ini juga telah diterjemahkan ke dalam berbagai bahasa termasuk dalam bahasa Inggris dan bahasa Malaysia.

2. ***Bulūqḥ al-Murām min Adillat al-Aḥkām*** Kitab ini disusun oleh Ahmad bin Ali ibn Hajar al-Asqalani yang dilahirkan pada tahun 773H di Mesir dan wafat di situ juga pada tahun 852H. Beliau merupakan seorang ahli hadis yang terkemuka dan di kalangan ahli hadis, beliau lebih dikenali dengan panggilan Ibn Hajar al-Asqalani. Beliau telah menghasilkan 150 buah kitab kebanyakannya di dalam bidang hadis, di antaranya *al-Iṣābah fī Tamayyuz al-Sahābah*, *Tahdhīb al-Tahdhīb*, *Nukḥbat al-Fikr*, *Bulūqḥ al-Murām* dan *Fath al-Bārī li Syarḥ al-Bukhārī*.²⁸

Ibn Hajar membahagikan kitab *Bulūqḥ al-Murām* kepada 17 kitab dan di bawahnya terdapat tajuk-tajuk kecil yang dinamakan bab yang berjumlah 86 bab. Hadis-hadis yang terdapat dalam kitab ini diambil daripada kitab-kitab hadith yang muktabar seperti *Musnad* Imam Ahmad, *Ṣaḥīḥ al-Bukhārī*, *Ṣaḥīḥ Muslim*, *Sunan Abū Dāwūd* dan *Sunan al-Nasaʿī*. Hadis-hadis yang dimasukkan ke dalam kitab ini telah dibuang sanadnya kecuali perawi daripada golongan sahabat. Penyusunan sedemikian rupa bagi memudahkan umat Islam menghafaznya. Di akhir setiap Hadis diterangkan kedudukan dan sumber hadis. Sementara itu kebanyakan hadis yang terdapat dalam kitab ini adalah hadis hukum.

Untuk memudahkan umat Islam mempelajari, memahami dan menghafaznya, ahli hadis telah membuat tafsiran dan huraian terhadap kitab ini, di antaranya Syaraf al-Dīn al-Husayn bin Muhammad dengan kitab yang berjudul *al-Badr al-Tammām* dan Muhammad bin Ismaʿil al-Sunʿani dengan kitab yang berjudul *Subul al-Salām*.²⁹

KESAN METODE PENGAJARAN HADIS DI INSTITUSI PONDOK

Berdasarkan kajian yang dilaksanakan di daerah ini menunjukkan bahawa metode pengajaran hadis yang dijalankan oleh Tuan Guru telah berjaya melahirkan pelajar yang mahir membaca dan membuat huraian kepada kitab-kitab hadis tertentu. Selain daripada itu, ia juga berjaya melahirkan golongan pelajar yang berpekerti mulia dan mengamalkan sunnah Rasulullah (s.a.w.). Hal ini boleh diperhatikan kepada tingkahlaku mereka semasa beribadat, bertutur kata dan cara berpakaian. Kewujudan sifat-sifat ini kepada pelajar pondok menyebabkan masyarakat tempatan sangat menghormati para pelajar pondok. Namun begitu, metode pengajaran hadis yang diamalkan oleh institusi pondok ini tidak

mampu melahirkan golongan pelajar yang dapat mempertahankan kedudukan dan kewibawaan hadis terutama daripada golongan yang menimbulkan keraguan terhadap hadis. Ini disebabkan pengajian hadis di institusi pondok kurang memberi penekanan kepada *'Ulūm al-Hadīth*.

KESIMPULANNYA

Berdasarkan kepada kajian yang dilakukan didapati bahawa pada tahun 1920 telah mula wujud institusi pondok di daerah ini yang memainkan peranan penting di dalam memperkenalkan, menyebarkan, mengembang dan meluaskan ilmu pengetahuan agama kepada penduduk tempatan. Di dalam institusi pondok, pengajaran disampaikan dalam bentuk *ḥalaqah* di mana tuan guru duduk bersila di atas hamparan atau sejadah sementara para pelajar duduk bersila di dalam satu bulatan yang mengelilingi tuan guru dengan membuka kitab masing-masing yang telah ditentukan. Semasa tuan guru menyampaikan pelajaran, para pelajar tidak digalakkan bertanya atau bersoaljawab. Penyampaian pelajaran seumpama ini akan melahirkan golongan pelajar yang bersifat pasif terutama terhadap perubahan yang berlaku di dalam masyarakat. Walaupun terdapat kelemahan dalam metode penyampaian pelajaran di institusi pondok ini, tetapi kita tidak boleh menafikan kejayaannya dalam menyebarkan ilmu pengetahuan kepada masyarakat Islam di daerah ini. Wallahua'lam.

NOTA

1. Perkataan pondok mengandungi dua makna, pertama ia bererti rumah kecil yang berupa sementara. Kedua, ia bererti sebuah institusi pembelajaran Islam yang berbentuk tradisional dan ortodoks. Awang Had Salleh, "Institusi Pondok Di Malaysia" dalam *Masyarakat Melayu: Antara Tradisi dan Perubahan*, ed. Zainal Kling (Kuala Lumpur: Utusan Publications, 1977), hlm. 33.
2. Kajian terhadap institusi pondok telah banyak dijalankan terutama dari segi pentadbiran, perkembangan dan masalah yang dihadapi oleh institusi berkenaan, lihat Sabri Haji Said, *Madrasah al-Ulum al-Syariah Perak 1937-1977: Satu Kajian Pendidikan Islam*, Badriyah Haji Salleh *Kampung Haji Saleh dan Madrasah Saadiah Salihin 1914-1959*, Ust. Muhammad Uthman El-Muhammady, *Islam: Pribadi Tarbiah dan Institusi*, Awang Had Salleh, "Institusi Pondok Di Malaysia" dalam *Masyarakat Melayu: Antara Tradisi dan Perubahan*, ed. Zainal Kling dan beberapa buah latihan ilmiah yang dijalankan oleh mahasiswi dari pusat pengajian tinggi.
3. Hadis ialah apa-apa yang diriwayatkan daripada Nabi Muhammad (s.a.w.) dari perkataan, perbuatan, pengakuan atau sifat sama ada sifat kejadian atau akhlak sirah sama ada sebelum atau sesudah menjadi rasul. Muhammad' Ajjaj al-Khatib, *Usūl al-Hadīth: 'Ulūm wa Mustalahuhu*, 2 ed. (Bayrūt: Dār al-Fikr, 1971), hlm. 19.

4. Pekan-pekan kecil itu termasuklah Pekan Kupang, Pekan Kuala Pegang, Pekan Kuala Ketil, Pekan Kampung Lalang, Pekan Tawar dan Pekan Pulai.
5. Masyarakat Melayu sangat mengambil berat tentang pendidikan membaca al-Quran. Abdullah Munshi dalam bukunya ada menulis bahawa beliau telah dipaksa oleh bapanya mengaji di rumah guru di kampungnya. Katanya: "Maka pada tiap pagi aku pergi ke tempat belajar dan pada malam-malam diajar oleh bapaku di rumah. Maka beberapa banyak kena tampar dan beberapa papan loh yang pecah-pecah ditubuhku..." Abdullah Abdul Kadir Munshi, *Hikayat Abdullah bin Abdul Kadir Munshi* (Singapore: Malayan Publishing House, 1960), hlm. 16-17.
6. Temubual dengan Lebai Mahmud, Haji Alias Hashim dan Haji Hashim Jusuh, pada 10hb. November, 1982.
7. Pengertian lihat di atas, hlm. 7.
8. Nizami bermaksud sistem pengajian berbentuk sekolah.
9. Maklumat-maklumat ini diperolehi daripada Haji Alias Hashim dan Abdul Rahman Haji Yahya (mudir Yayasan Khairiah) ditemubual pada 10hb. November, 1982.
10. Temubual dengan Tuan Guru Haji Omar Zuhdi pada 11hb. November, 1988.
11. Temubual dengan Tuan Guru Haji Yaakub bin Omar pada 16hb. November, 1982.
12. Ada juga pondok mengadakan sistem Nizami sebagai pengajian di peringkat permulaan sebelum seseorang pelajar itu mengikut sistem 'Umumi.
13. Madrasah di sini ialah sebuah bangunan yang digunakan untuk majlis "menadah kitab"
14. Masa membaca kitab tidak sama antara sesebuah pondok sebagai contoh Pondok Temoh (Madrasah Saadiah Salihin) masa membaca kitab bermula pada 4.30 pagi sebelum masuk waktu Subuh. .. Ia disambung semula antara Maghrib dan Isyak, lihat Badriyah Haji Salleh, *Kampung Haji Salleh dan Madrasah Saadiah Salihin 1914-1959* (Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 1984), hlm. 27-28.
15. Pondok luar pondok-pondok yang didiami oleh pelajar-pelajar lelaki yang belum berkahwin.
16. Pondok Dalam ialah pondok-pondok yang didiami oleh pelajar yang sudah berkahwin dan pelajar perempuan.
17. Mata pelajaran yang diajar ini merupakan mata pelajaran yang biasa terdapat di dalam institusi pondok, lihat Khoo Kay Kim, "Perkembangan Pelajaran Agama Islam" dalam *Pendidikan Ke Arah Perpaduan: Sebuah Perspektif Sejarah* (Kuala Lumpur: Fajar Bakti Sdn. 1980), hlm. 5.
18. Kitab *al-Muwatta'* susunan Imam Malik hanya digunakan di Pondok Lanai. Temubual dengan Tuan Guru Haji Omar Zuhdi pada 11hb. November, 1982.
19. "Menadah Kitab" ialah satu istilah yang digunakan di institusi pondok yang membawa maksud majlis mendengar, menyemak dan mencatat apa yang perlu menurut bacaan dan syarahan tuan guru.
20. "Tempat Imam" bermaksud tempat imam bersembahyang, biasanya di anjung Madrasah.
21. Cara mengajar seperti ini dikenali sebagai *halaqah* yang dirujuk kepada kaedah pengajaran hadis di Masjidul Haram.
22. Temubual dengan Haji Alias Hashim pada 10hb. November, 1982.
23. Ahmad bin Hajar al-Haytami, *Fath al-Mubin Li Syarh al-Arba'in* (Misr: 'Isā al-Bāb al-Halabī, t. th.), hlm. 3.
24. *Ibid*, hlm. 31-32.
25. *Ḥadīṣ Ṣaḥīḥ* bermaksud hadis yang bersambung segala perawinya daripada yang meriwayatkan hadis sampai kepada Rasulullah (s.a.w.) dan para

- perawi itu bersifat dengan adil dan dabit serta hadis itu tidak *Shadh* dan *'Illah*. Subhi al-Salih, *'Ulūm al-Ḥadīth Mustalahuhu*, 5 ed. (Bayrūt: Dār al-'Ilm, 1976), hlm. 145.
26. *Hasan Sahīh* ialah hadis dilihat pada satu sanad dihukum sebagai *Hadīth Hasan* tetapi hadis yang sama apabila dilihat pada sanad yang lain dihukum sebagai *Hadīs Ṣaḥīh*, Subhi al-Salih, *'Ulum*, hlm. 157-158.
 27. *Hadis Hasan* bermaksud hadis yang bersambung segala perawinya daripada yang meriwayatkannya sehingga sampai kepada Rasulullah (s.a.w.) dan para perawi itu pula bersifat dengan adil tetapi kurang dabit serta hadis itu tidak *Shadh* dan *'Ilah*, Subhī al-Salih, *Ulūm*, hlm. 156.
 28. Muhammad bin Isma'il al-Kahlani, *Subul al-Salām*, ed. Muhammad 'Abd al-'Aziz al-Khuli, 2 jilid. (Misr: Mustafā al-Bābī al-Halabī, 1960), 1, hlm. 5.
 29. Ahmad bin Hajar al-'Asqalani, *Bulūgh al-Murām min Adillat al-Ahkām*, ed. Muhammad Amin (Makkah: Maktab al-Nahdat al-Hadīthah, t. th.), hlm. 5-6.

Jabatan Usuluddin & Falsafah
Fakulti Pengajian Islam
Universiti Kebangsaan Malaysia
43600 UKM Bangi,
Selangor D.E.